

YUXARI SİNİF ŞAĞIRDLƏRİNƏ İNGİLİS DİLİNDƏ QRAMMATİK BACARIQLARININ AŞILANMASININ BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: qrammatik bacarıqlar, biliik, bacarıq, kompetensiyalar, interaktiv, kommunikativ kontekst

Keywords: grammar skills, knowledge, skills, competences, interactive, communicative context

Ключевые слова: грамматические умения, знания, умения, компетенции, интерактивной, коммуникативный контекст

Bu gün Azərbaycanda müasir dünyada aparıcı rol oynayan xarici dillər, ilk növbədə də global ünsiyyət dili hesab edilən ingilis dilinin kommunikativ-yönlü tədrisi ölkəmizdə fəaliyyət göstərən ali və orta təhsil müəssisələrin qarşısında qoyulan ən mühüm vəzifələrdən biridir.

Avropa Təhsil Məkanına inteqrasiya prosesində olan Azərbaycanda müxtəlif istiqamətlərdə mütəxəssis hazırlayan ali təhsil müəssisələri müxtəlif maraqları nəzərə alaraq tədris planı və proqramları şaxələndirir, lazımda, radikal xarakterli dəyişiklikləri tətbiq etməkdə cəhd edir. Xarici dillərin tədrisinə gəldikdə, bu sahədə çalışan alimlərin, və eləcə də xarici dil müəllimlərinin qarşısında duran vəzifələrdən ən önəmlisi kommunikativ təlim metodikasını dillərin tədrisi praktikasına tətbiq edilməsinin ən səmərəli yollarını müəyyən etməkdir. Onu da nəzərə almaq vacibdir ki, xarici dillərin tədrisi islahatların tətbiq edilməsi kifayət qədər mürəkkəb bir məsələdir. Azərbaycanda xarici dillərin tədrisi ilə bağlı edilmiş normativ sənədlərdə xarici dillərin kommunikativ tədrisi əsas istiqamət kimi qəbul edilməlidir. Multikulturalizmin dövlət siyasəti kimi qəbul etdiyi, mədəniyyətlərarası dialoqu prioritet istiqamət kimi qəbul etdiyi Azərbaycanın dünya dövlətləri ilə olan siyasi, iqtisadi, mədəni əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi global dili olan ingilis dilinin öyrədilməsində kommunikativ təlim metodikasını praktikasına şaxələndirən tədris metodologiyası artıq yığır vəziyyətdədir. Bu gün xarici dillərin, o cümlədən də ingilis dilinin tədrisində prioritet məqsəd biliyin mənimsənilməsi, və hətta vərdiş və bacarıqlara yiyələnmək deyil. Əsas məqsəd dilöyrənlərdə müvafiq kompetensiyaları ilk növbədə kommunikativ kompetensiyanın formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsidir. Kommunikativ təlim metoduna yiyələnməyən, tədris etdiyi xarici dildə sərəfətli olmayan tələmlərin dərslərində şagirdlərin iştirakını təmin etmək üçün müxtəlif metodlar tətbiq edilir. Orta məktəblərin yuxarı siniflərində ingilis dilinin kommunikativ-yönlü tədrisi şagirdlərdə təkcə kommunikativ bacarıqların inkişafı deyil, eyni zamanda şagirdlərdə xarici dilin öyrənilməsi məqsədli dərəcədə öz əhəmiyyətini itirməmişdir. Yuxarı siniflərdə ingilis dilini xarici dil kimi tədris edən

müəllim məcbur təlim şərhi i yaradmaq, şagirdləri məxtəlif mövzulara əsaslanaraq fəal, təşəbbüskar iştirakçı qismində iştirak etməyə, təlim prosesini şagirdlərin tələbat və ehtiyaclarına, onların iştirak imkanlarına uyğunlaşdırmaq, məxtəlif təlim strategiyalarını tətbiq etməyə, xarici dilin günün tələbləri səviyyəsində mənimsənilməsinə təmin edə biləcək şərhi i təlim şərhi i yaradmaqla təşkil etməlidir. Xarici dillərin kommunikativ təlim metodikasının nəzəri və praktik məsələlərinin araşdırılması və onun diaqnoz təlim üsulları və metodları ilə müqayisə edilməsidir. Mövcud metodlardan heç birinin təkamil və ya universal olmasından, müxtəlif təlim kontekstlərində şansı metodun və ya metodlarının istifadə olunmasının daha məqsədyönlü olması məntəqəlidir. (1) Xarici dillərin tədrisinə kommunikativ yanaşmanı digər metod və yanaşmalardan fərqləndirən xüsusiyyət tədrisin müxtəlif pillələrində tətbiq edilməsində, diaqnoz təlim üsullarının məcbur təşəbbüslərinin nəzəri axtarışında, diaqnoz tətbiq imkanlarına malik olmasındadır. Xarici dillərin tədrisinə kommunikativ yanaşmanın xüsusiyyət ilkin növbədə ondan ibarətdir ki, o, diaqnoz metod və üsulların məcbur xüsusiyyətlərini inkar etmədən onlardan iştirakçı şərhi i faydalanylır. Kommunikativ yanaşmanı səciyyələndirən əsas xüsusiyyətlərdən biri ondan ibarətdir ki, burada tədris edilən xarici dilin aspektlərinin şagirdlərə funksional baxımdan aşılması və müvafiq vərdiş və bacarıqlarını interaktiv şəkildə formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsinə üstünlük verilir. Dilin ən vacib aspektlərindən biri olan, qrammatikanın kommunikativ yönümlü tədrisində tamamilə fərqli şərhi i yanaşılmalı, dilöyrənlərə, o cümlədən də orta məktəb kontekstində ingilis dilini xarici dil kimi öyrənmə tələblərə tədris edilən dildə qrammatik strukturların kommunikasiya prosesində düzgün və adekvat, kreativ şəkildə istifadə etmək bacarıqlarının aşılması prioritet məsələlərdən birinə çevrilməlidir. İndiyə qədər mövcud olan xüsusiyyət iştirakçı yanaşmalarda linqvistik materialların mənimsənilməsi prioritet xüsusiyyətləri olduqca azdır, kommunikativ təlim metodu dil iştirakçısının inkişaf etdirilməsi kommunikativ kontekst baxımından təhlil edir, dil iştirakçısı, o cümlədən də qrammatik vərdiş və bacarıqlarının aşılması kontekstində formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsini üstün tutur. Linqvistik və eləcə də qrammatik iştirakçısının mənimsənilməsi xüsusiyyət iştirakçı şagirdlərdə kommunikativ bacarıqların formalaşması ilə əlaqələndirilməlidir. Belə ki, qrammatik bacarıqlar müvafiq səviyyədə olmayan şagirdlər kommunikasiya prosesində fəal iştirakçı qismində çıxış edərkən, qrammatik vahidlərdən düzgün və adekvat şəkildə istifadə etməklə kommunikativ niyyətlərinə nail ola bilmirlər. Onu da demək lazımdır ki, qrammatik vərdişlərə müəyyən dərəcədə iştirakçı yuxarı sinif şagirdləri də çox vaxt kommunikasiya prosesində iştirakçı problemlərlə üzləşir. Yuxarı sinif şagirdlərinin müvafiq qrammatik bacarıqlara malik olmadığı halda isə adekvat kommunikasiya prosesi ümumiyyətlə baş verə bilməz. Kommunikativ dil təlimində tədris edilən xarici dilin xüsusiyyət iştirakçı aspektlərində iştirakçı şərhi i verilir və leksik, qrammatik və tələffüz vərdiş və bacarıqlarına iştirakçı səviyyəsi məhz kommunikativ yanaşma prizmasından qiymətləndirilir. Müasir metodikada kommunikativ kontekstin

prioritet hesab etdiyi kommunikatив йанашма ян йени вя перспективли йанашма hesab edilir. Коммуникатив тәлим методикасынын мцсбят ъящяtlәrindән biri онун şagird-йөнцмлц, тәләбә-йөнүмлү олмасыдыр. Коммуникатив dil тәлими şagirdi dil юйрянмя prosesinin объектиня дейил, субъектиня чевирмишдир. İngilizdilinin хариси dil kimi тәлиминин мцхтялиф мярщяляляриндя şagirdlәrin фяалиййятини характеризя едян психоложи амилляр вя онларын хариси дилин юйрядилмяси заманы нязря алынмасы коммуникатив тәлимдя щялледиъи ящямийят кясб едян амиллярдир. Yухары sinif şagirdlәrinin идраки вя психоложи хцсусиййятлярини нязря алмадан хариъи дилин, о сүмләдән дә ingilis dilinin qrammatik aspektinin qrammatikanın тәdrisindә смяряли тядрисинин тядшил edilmәси qeyri-mүmkündür. Тәлим материалларынын сечиминя дя йени тәрдә йанашылып[2]. Yухары siniflәрдә ingilis dilinin kommunikativ-yөнүмлү тәлими prosesindә istifadә edilән тәлим materialları аутентик олмалы, kommunikativ бахымдан әһәмиyyətli олмалыдыр, şagirdlәрдә qrammatik vәrdиş vә bacarıqların kommunikativ-yөнүмлү formalaşdırılması vә inkişaf etdirilmәsinә xidmәt etmәlidir. Qrammatikanın kommunikativ yөнүмлү тәлими prosesindә йалныз дярсликляря кифайятлянмямяли, мцасир тәлим технолоэийаларындан, интернетдя генищәкildә истифады edilmәlidir. Yухары siniflәрдә keçirilән ingilis dili дярсляриндя autentik kommunikasiya мүhitini yaratmaq үçүн тәлим prosesi, о сүмләдән дә qrammatikanın тәлими prosesi qarşılıqlı hörmәt, әmәkdaşlıq üzәrindә qurulmalıdır, şagirdlәрдә qrammatik vәrdиş vә bacarıqların kommunikativ yөнүмлү formalaşdırılması vә inkişaf etdirilmәsinә xidmәt etmәlidir. Orta мәktәblәrin yухары siniflәrindә ingilis dili дәrsләrindә йарадылан хүсуси bir мүhit мцяллим вя тядляблярин гаршылыгы щюрмяти, тәләбәләрин бир-бирляриня олан рущландырығы мцнасибятляри, смящ етмяк горхусунун aradan qaldırılması problemә һәм ingilis dilini хариси dil kimi хариси dili тәdris edән мүәllimlәrin, щям дя yухары siniflәрдә ingilis dilini конструктив щякилдя йанашмасы, öyrәнән vә qloballaşma dövründә dilinin dövrün тәләblәrinә uyğun olan sөviyyәдә мәнimsәnilmәsinin vacibliyini дәрк edән şagirdlәrin dilöyrәнмә prosesinә о сүмләдән qrammatikanın öyrәnilmәsinә, тәлим материалларынын сечиминдя вя гиймятляндирмядя şagirdlәrin фяал иштиракы, şagirdlәрдә ingilis dilinin öyrәnilmәси, о сүмләдән мәнimsәnilmәsinә motivasiyanı yaratmaq, onları stimullaşdırmaq мәqsәdilә yухары siniflәрдә qrammatikanın öyrәdilmәси prosesindә istifadә edilән тәлим materialları seçilәrkән, şagirdlәrin ehtiyac vә тәләblәри, onların maraq dairәləri нәзәрә alınmalıdır. Коммуникатив янашmanın приоритет hesab edildiyi müasir тәлим шәraitindә qrammatik , нитг vәrdиş vә bacarıqların коммуникатив истигамятдя инкишаф етдирилмясинин олдуғы ваыб олдуьунун orta мәktәblәrin yухары siniflәrindә ingilis dilinin хариси dil kimi тәdrisi просесини тядшил едяркян нязря алмаы зярури щесаб едирик.

Bu gün global ünsiyyət vasitəsi olan ingilis dilini öyrәнәnyухары sinif şagirdlәri qarşısında qoyulan әsas мәqsәd dilin ayrı-ayrı aspektlәrini öyrәнмәk vә yaxud nitq vәrdиşlәrinә yiyәlәнмәk deyil, тәdris edilән dildә kommunikativ kompetensiyaya yiyәlәнмәkdir. Kommunikativ kompetensiyanı тәşkil edән

komponentlər aşağıdakılardır: qrammatik (lingvistik) kompetensiya, diskursiv kompetensiya sosiomədəni kompetensiya və strateji kompetensiya.

Kommunikativ kompetensiyanın ən önəmli tərkib hissəsi kommunikativ kompetensiyanın bazasını təşkil edən qrammatik və ya lingvistik kompetensiyadır. Orta məktəblərin yuxarı siniflərində təhsil alan şagirdlərin tədris edilən xarici dildə qrammatik kompetensiyanın formalaşdırılmasına эялдикдя, burada müqayisəli təhlil və qarшылашдырма методундан истифадянин ваьиблийи дилчи алимляр вя методистляр тяряфиндян дэфэлэрлэ гейд olunmuşdur. Müqayisəli təhlil və qarшылашдырма методундан истифадя етмякля мцхтялиф лингвистик, о сүмлэдән qrammatik щадисялярин тядрисинин даща сямяряли метод və üsullарини ишляйиб щазырламаг мцмкцндир. İngilis dilində qrammatik kompetensiyanın formalaşdırılması цццн tədris edilən лексик və qrammatik ващидлярин мәнimsənilмəsi, мүvafiq тяляфцз нормаларынын мянимсянилмяси нәзәрдә tutulur. Qrammatik kompetensiyanın инкишаф етдирилмясиндя ян юнмяли мәсәлэләрдән бири дилин лексик вя синтактик аспектляринин синтезини тяшкил едян щяр щансы дилин “милли хцсусий-йятлярини” юзцндя ъмяляшдирян, һәм лексикология, һәм дә синтаксисин тәдқиқат obyекти hesab edilən сярбяст сюз бирляшмясинин мянимсянилмясинин ваьиб олдуғуну гейд етмяк зәғүридир. Qeyd edilməlidir ki, qrammatik мәнә илэ yanaşı, sözlərin kommunikasiya prosesində kombinə edilməsində onların семантик мәнәлари да хүсүси әһәмиyyәт кәsb edir. Мәсәләни мцряккябляшдирян ясас амиллярдян бири onların дилдя щазыр щякилдя мювъуд олмамасы, онларын kommunikasiya процесиндя ямяля эялмясидир. Yuxarı sinif şagirdlərinə ingilis dilində qrammatik bacarıqları aşılarkən, qeyri-mццяййян мигдарда олан бирляшмялярин мянимсянилмяси дейил, комбинаторика mexanizminin мянимсянилмяси приоритет мәqsədlərdən бири olmalıdır.

Yuxarı siniflərdə ingilis dilinin qrammatikasını tədris edərəkən şagirdlərә izah edilməlidir ki, комбинаторика сюз бирляшмяси мяфщумуна нисбятян даща әениш olaraq лингвистик vahidlərin kommunikasiya prosesində бирляшдирилмяси, сюз бирляшмяси мяфщуму ися нитг мящсулу олан мятндя щямин процесин мящсулу кими гябул едилir. Orta məktəblərin yuxarı siniflərində ingilis dilində qrammatik kompetensiyanın aşılmasına gəldikdə, burada һәм sərbəst söz birləşmələri, һәм дә дилдә mövcud olan комбинаторика normalarının onlara aşılması eyni әһәмиyyәтә malikdir. Dilçi алимляринин бәziləri комбинаторика анлайышыны qrammatik валентлилик мящфуму иля ейниляшдирилляр. Beləliklə дә, сюзлярин бирляшмяси нитг hadisəsi, валентлилик ися дил hadisəsi кими гябул olunur. Dilçi alimlərin бязилари комбинаторикани йалныз qrammatik планда баша дцщрляр. Мәсәлә илэ ялягядар арашдырма апармыш диэяр тәдқиқатçилар сюз бирляшмяляринин йаранмасы иля лексик ващидлярин мяна вя сируктур ъящятдян ялягялилийи арасында сых ялягяйя диггяти йюнялдяряк qrammatik хцсусиййятляр иля йанашы бир-бири иля бирляшян лексик vahidlərin семантикасыны да нязря алмаьы зәғүри hesab edirlər[4]. Ayri-ayri лексик vahidlərin kommunikasiya prosesində бирляшряк сярбяст сюз бирляшмяси тяркибиня дахил ола

билмяси кими мцрякяб просесляри шяртляндилян сябябляри арашдырлма-сы онларын лексик-фразеоложи вя üslubi хцсусиййятлярини, сосио-лингвистик комбинаториканын тябиятини тяшкил едян дигәр амиллярини нәзәрә алмақ лажымдыр. Qeyd edilməlidir ki, харичи дилин, о цүмлөдән дә ингилис дилин грамматикасının ухары синиф шәгирдләринә тәдريسиндән данışаркән, әсасән “дүзгүнлүк” термини ишләдилр. Lakin, грамматиканын коммуникатив-йөнүмлү тәдريسиндән данışаркән, burada “дүзгүн” термини илә янашы “адекватлық” вә “креативлик” терминин истифадә едilməsini olduqca vacib hesab edirik.

Ухары синиф шәгирдләринә ингилис дилиндә сөзләрин комбинаторика механизминин аşıланması мәqsədilә ашаğıдакі тапшырықларын yerинә yetirilməsi tövsiyye edilе биләр. Bu istiqamətdә aparılan iş ашаğıдакі шәкилдә aparıla биләр. Belә ki, ilk növbədə шәгирдләрә ингилис дилиндә “collocations” термини izah edilməlidir. Fikrimizcә, грамматиканын коммуникатив-йөнүмлү тәдريسи zamanı öyrənilən харичи дилдән daha çox istifadə edilməlidir. Шәгирдләрин ana dilinә yalnız fövqəladә hallarda мүраciət edilməlidir. Тәдريسин bu cür тәшkil edilməsi ухары синиф шәгирдләринә öyrənilən дилдән коммуникасија prosesиндә грамматик vahidlərdән дүзгүн adekvat вә yaradıcı шәкилдә istifadə etmək bacarıqlarının аşılanmasına xidmət edir.

Ədəbiyyat

1. Г.Д.Гусейнзаде. Обучение речевой коммуникации на иностранном языке. Баку, 2001
2. Hymes D. Sociolinguistics: the ethnography of speaking Cambridge: Winthrop Publications, 1974, p. 189-223.
3. Jacobs, Y. E (2004). Complicating contexts: Issues of methodology in researching the language and literacies of instant messaging. Reading Research Quarterly, 39(4), 394-406
4. English Language. Description, Variation and Context (ed. Jonathan Culpeper) (2009). Palgrave Macmillan

Summary

Some problems of developing senior high school pupils' grammar skills

The article deals with the problem of teaching grammar to senior high school pupils. It is obvious that today any language. Especially the global language should be taught for communicative purposes. Adequately, teaching all the skills, grammar skills being included, should be integrated into the process of developing language learning students communicative competence.

Резюме

Некоторые проблемы формирования грамматических навыков у учащихся старших классов средней школы

В статье исследуются проблемы обучения грамматике в старших классах средней школы. Очевидно, что сегодня любой язык, и в особенности глобальный язык должен обучаться в коммуникативных целях. Соответственно, все умения, включая грамматические умения, должны быть и интегрированы в процесс формирования коммуникативной компетенции.

Rəyçi: ped.f.d., dos. G.Şirəliyeva